नं० ६५३-घ

वज्रसूचिकोपनिषत् (उपनिषत्)

पत्राणि ५ (सम्पूर्णम्)

नं० ९५२-घ

५

नं० ६५२-घ

वज्रसूच्युपनिषत् (उपनिषत्)
पत्राणि ५ (सम्पूर्णम्)

ॐश्रीगणेशायनमः ॐश्रेयोस्तु ॐवज्रसूचिंप्रवक्ष्यामिशास्त्रमज्ञानभेदनं दूषणंज्ञानहीनानांभू
षणंज्ञानचक्षुषां १ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याःशूद्राश्च इतिचत्वारिवर्णानां तेषांब्राह्मणप्रधानः इतिवे
दवचनात् निरूपितं स्मृतिभिरुक्तं तत्रचोद्यमस्ति केचित्ब्राह्मणोनामः किंजीवः किंदेहः किं
वर्णः किंजातिः किंपाण्डित्यं किंकर्मः किंधर्मः किंनियतिः अष्टौविकल्पात् प्रथमेजीवो
ब्राह्मणोनभवतिवा इतिचेत्तर्हि अन्यच्च देहोब्राह्मणोनभवतिवा इतिचेत्तर्हि चाण्डालादिपर्यं
नाभौतिकामनुष्याणांदेहो पंचभूतात्मकत्वात् देहेस्मिन्जरामरणादिधर्मदर्शनात् त
स्माद्देहोब्राह्मणोनभवत्येव अन्यच्च देहोब्राह्मणोनभवत्येव इतिचेत्तर्हि पितृमातृशरीरदहना २
पुत्राणां ब्रह्महत्यादिदोषसंभवं तस्माद्देहोब्राह्मणोनभवति पुनः वर्णोब्राह्मणोनभवति इ
तिचेत्तर्हि ब्राह्मणः श्वेतवर्णः क्षत्रियोरक्तवर्णः वैश्यःपीतवर्णः शूद्रः कृष्णवर्णः इदा
नींब्राह्मणःवर्णदर्शनाभावाच्च तस्मात्वर्णोब्राह्मणोनभवत्येवः पुनर्देहोब्राह्मणोनभव

ति इतिचेत्तर्हि ब्राह्मणाः शतवर्षाणिजीवंति क्षत्रियास्तदर्धं वैश्यास्तदर्धं शूद्रास्तदर्धंजीवंती इ
व॰सू॰ तिनियमाभावात् तस्माज्जीवतिब्राह्मणोनभवत्येव तस्माद्देहोब्राह्मणोनभवत्येव अन्यच्च जाति
१ ब्राह्मणोनभवत्येव इतिचेत्तर्हि अन्यजातिमंतः शूद्रादयोबहवः संति महर्षयोवाबहवः संति ऋ
षिशृंगोमृग्यांकौशिकः कुशस्तंबात् गौतमः शशिपृष्ठेवा वाल्मिकोवाल्मिकात् पराशरः चं
डाली गर्भोत्पन्नो महामुनिः मातंगोमातंगीपुत्रः अगस्त्यः कलशोद्भवः मांडव्योमंडूकीउदरो
त्पन्नः हस्तांबलः हस्तिनीगर्भोत्पन्नः अन्नचरऋषिः शूद्राणीगर्भोत्पन्नः भारद्वाजमुनिः व्या
वै सः कैवर्तककन्यायां वशिष्ठोर्वश्यायां विश्वामित्र क्षत्रियायां नारदोदासीपुत्रः एतेषां जा
त्यां विनापि सम्यक्ब्राह्मणविशेषात् ब्राह्मण्यमस्तंतसेपयतेतस्मात् जात्याब्राह्मणोनभवत्ये
व अन्यच्च पांडित्येनब्राह्मणः इतिचेत्तर्हि क्षत्रियावैश्याशूद्रादिता योपिपदपदार्थवाक्यप्र
माणविज्ञानबहवः संति तस्मात्पांडित्यंब्राह्मणोनभवत्येव अन्यच्च धार्मिकोब्राह्मणो

नभवति इतिचेतर्हि क्षत्रियवैश्यशूद्रादयः इष्टांश्लौदिकारिणः वहवः संति तस्माधार्मिको
ब्राह्मणोनभवत्येव अन्यच्च कार्मिकोब्राह्मणोनभति इतिचेतर्हि क्षत्रियवैश्याशूद्रादयोपि
कन्यदान गोदान गजदान हस्तीदान हिरण्यदान अश्वदान महीषीदानादिदातारोवहवः संति
तस्मातकार्मिकोवर्णीब्राह्मणोनभवत्येव किंतु कत तलामलकामिवपरमात्मापरोक्षेणाकृता
र्थतयाकामरागादिरहितः शमदमादिसंतोषयुक्त मात्सर्य दंभात्माया मोहादि सनिष्ठार्थं
प्रतिवर्तते इतिचेतर्हि सएवब्राह्मणउच्यते तथाहि जन्मनाजायतेशूद्रोवत वंथानद्विजोत्तमः
वेदाभ्यासीभवेद्विप्रोब्रह्मजानातिब्राह्मणः अतःएवब्रह्मविद्ब्राह्मणोनान्योस्ति निश्चितं कर्म
योगीचविद्वांस्तु ज्ञंतरालेस्वरालयं समंवैज्ञंवकैलासंदीराश्चिभैरवस्तथा विश्वरूपंचवैतत्त्वमेत
न्मायास्वरूपकम् मायापरंभवेद्ब्रह्मतत्परंचात्मकेवलं देहाभिमानिनोयोगीभोगीकर्माभिमान
तः मोक्षाभिमानिनोज्ञानेनतत्त्वज्ञोनाभिमानतः किंकरोमि कगच्छामि किंगृह्णामित्यजामि

विम् अन्मनाशवितं संवेमहाकल्पा उनायथा ५ केचित्‌वदंति उरुवचनेनस्वयंमोक्षः केचि
त्‌वदंति उणातीतिवस्तज्ञानमोक्षः केचित्‌वदंति साकारस्यविनाशोस्ति निराकारस्यशून्य
व॰सू॰ तो भयपक्षविहीनस्तज्ञानमोक्षः केचितवदंति एकदेशीकस्समीहाकथितमक्तिविधा
२ नेमोक्षः केचितवदंति न्यायमकला[illegible]गमः शास्त्रार्थनिष्ठाचारकरणंमोक्षः केचि
3 त्‌वदंति एकदेशकस्याचार नानाचारकरणविचक्षितोमोक्षः केचित्‌वदंति मनोवस्तविक
ल्पाविलयेमोक्षः केचितवदंति मनपवनध्येयध्यानधारणंमोक्षः केचितवदंति महावा
क्यविवरणेमोक्षः केचितवदंति मद्यमांस चंदनस्त्रतिक्रीडाविलास विश्रमानंदमयोमो
क्षः केचितवदंति दृष्टादृष्टभयज्ञानाभावोमोक्षः केचितवदंति अस्तिनास्तिउभयवि
लयेमोक्षः केचितवदंति मौनांगीकारादेवमोक्षः केचित्‌वदंति सोहंसहजभा॰ २
वासमरसत्वंमोक्षः केचितवदंति स्वात्मानंदबोधमयोमोक्षः केचिद्वदंति परमा॰

नैरमयोमोक्षः केचिद्वदंति काशीमृतेपरंतत्वलयंमोक्षः केचिद्वदंति जटास्थापनभस्मो
द्धूलनोमौनांगीकारादेवमोक्षः केचिद्वदंति नानातीर्थयात्रा जप हवनदान ध्याना-
दि व्रतैरेवमोक्षः केचिद्वदंति स्थावरजंगमज्ञातव्यहिंसा केषांस्याटनाभ्यासान्मोक्षः
एतेषांसंकल्पविकल्पानसारदर्शनाभेदाद्वहवः संति इतिचेत्तर्हि नभवंतिमोक्षः प
रंमुख्येषांकिमिति इत्यमहावाक्यविवरणेक्ते समष्टिव्यष्टिरूपंप्रपंचंतंसत् ब्रह्मपरो-
त्तमंगीकृत्य जीवपरमेश्वरयोरैक्यमेवमोक्षः सकथ इत्यंयथामहदाकाशोघटमध्येमाया
दि विद्यतेतस्यप्रध्वंसे महदाकाशे सहजसिद्धंतथाजीवपरमेश्वरयोः मायाविद्योपा
धिविद्यतेतस्यप्र ध्वंसेयंजीवपरमेश्वरयोरैक्यं सएवमोक्षः तथाहि वेदांतिबहुतर्ककर्क
शमतिग्रस्तपरंमायायाभद्राः कर्मकलाकलाहतधियोद्वैतातिवैशेषिकाः अन्येभेदरता
विवादविकलास्तेतत्वतोवंचिता तस्मात्सिद्धमनेत्स्वभासकमयंधीरः पदंसंश्रयेत १ सा

वं॰
त॰
३
3

त्याद्वैसववैदिकाविधिपरासंन्यासिनस्तानका श्वेतानीलपटाः प्रपंचनिरता बौद्धा जिनाश्राव
काः एतेकष्टमार्गक्रियापथगतास्तेनत्यक्ताः। तस्मात् २ शैवापाशुपताः महाव्रतधराकाला
मुखीजंगमाः शाक्ताः कौलकुलाचाराः कपर्दिनःकापालिकाश्चान्यभवाः एतेकृत्रिममंत्रतंत्र
निरतास्तेनत्यक्ताः। तं आचार्यावर्जितदिग्पटनिरताः नग्नव्रताः रूपसाः नानातीर्थनिषेवका
जपपरामौनवस्थिताः नियमशः तेसर्वेपिशुष्कदुःखभारनिरतास्तेनत्य। तस्मात् ४ चार्वाक
स्वतंत्रः षड्शास्त्रनिपुणाः देहात्मवादरतातेसर्वेवितंडिडः सहजेद्वैतंपरंसंश्रिताः चाना
दंभेषभंजनतिचपवनायापेश्वतानिर्दयाः तेषामत्यमहैकमयत्नहिफलंतेषांतमोन्तःपरः
इदानीं — — वाक्यार्थस्यावेनवोधःकथ्यते यमनियमाहिंसादिसंपन्ना नामधिकारिणामः
नुग्रहायेवं सत्यमस्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहेतु एतेचयमाः शौचसंतोषस्वाध्यायश्वरप्रणि
धानएतेनियमाः तत्त्वमसिवाकेनत्वंचेति पदद्वयमसि तत्पदस्य संपदस्यवाच्यार्थः ६

त्वत्तं च कथयामि तत्पदस्य वाच्योऽर्थः मायोपाधिसकलजगदुत्पत्तिस्थितिलयकारणरूपं स
र्वज्ञः सर्वेश्वरः सर्वशक्तिः सर्वकामान् सर्वकामप्रदाता परोक्षेण सह वर्तमानः सत्यज्ञाना
नंदाद्वितीयं चैतन्यमयः तत्पदस्य वाच्यार्थः इति लक्षणाक्रांतिः सर्वज्ञः सर्वेश्वरः शक्तिमान् न
न भवति सर्वकामफलप्रदाता भवति परोक्षेण सह वर्तमानोऽपि न भवति किंतु केवलसत्य
ज्ञानानंदाद्वितीयं स्वरूपं चैतन्य इति तत्पदस्य लक्ष्यार्थः त्वंपदस्य वाच्यार्थः लक्ष्यार्थः श्रोत्रः
त्वक्चक्षुजिह्वाघ्राणप्राणसंज्ञकपंचबुद्धींद्रियरहितः वाक्पाणिपादपायूपस्थ पंचक
र्मेंद्रियरहितः प्राणापानव्यानउदानसमानः नागकूर्मकृकलदेवदत्तधनंजयः एतेर
प्यावारहितः मनोबुद्धिरहंकारचित्तः संज्ञकंतः करणचतुष्टयरहितः शब्दस्पर्शरूपरस
गंधावचनादानागमनविसर्गानंदसंज्ञा येच तिर्विषयेमान्न सर्वे पंचात्मका आनंदाः सविषय
रहितः अन्नमयः प्राणमयः मनोमयः विज्ञानमयः आनंदमयः एते पंचको

भेदरहितः आध्यात्मिक आधिभौतिक आधिदैविकतापत्रयरहितः पुत्रैषणा वित्तैषणा लोकैष
णात्रयरहितः सत्वरजस्तमोगुणत्रयरहितः भूतभविष्यवर्तमानकालत्रयरहितः अशनाया ५
पिपासाशोकमोहजरामरणषडूर्मिरहितः अस्ति जायते विवर्धते विपरिणमते अपक्षीयते विनश्य
ते एतैः षड्कारैरहितः जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तितुरीय अवस्थाचतुष्टयरहित सर्वप्राणेंद्रियाश्रयर
मु हितं चैतन्यमद्वितीयत्वंपदस्यलक्ष्यार्थः अयमात्मा चैतन्यमेव सत्यज्ञानानंदाद्वितीयचै
तन्यं अत्र वेदः सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेति स्वरूपलक्षणेति सत्यमिमेकंब्रह्म ज्ञानमिमेकंब्रह्म अनंतइमेकंब्र
ह्म किंइमेनायंति ब्रह्मेति नेति सद्रूपशब्द सत्यशब्देन अविनाशित्वमुच्यते ज्ञानशब्देनज्ञानस्व
रूपमुच्यते अनंतशब्देनाखंडमुच्यते ब्रह्मशब्देनपरिपूर्णमुच्यते एवमेकं सर्वत्राद्वितीयंचैत
न्यंब्रह्म तत्वमसि अहंब्रह्मास्मि ब्रह्मैवाहमस्मिज्ञानवान् एवं यःकृतकृत्यो भवति ब्रह्मैव सन्ब्रह्म ८
प्येति विमुक्तः सन्विमुच्यते इत्यादिश्रुति एतं निश्चितं स्वयं तद्ब्रह्मतत्पदबुद्धः स जीवन्मुक्तः साव।

थकर्मजनितं कर्मापि लोकानुगृहीष्यन्सर्वं वर्त्तत इति विमुच्यत इति यथा रज्जुस्वरूपे ज्ञाते सर्पे ज्ञानं निवर्तते ज्ञात्वा सर्वं सर्व्वोयं यथा कंपनमुच्यते वयं तस्मात् विज्ञमोहोपि लोककार्ष्यः स्वप्यात्मवि
त् इति श्रीमच्छंकराचार्यविरचितापंचब्रह्मविकोपनिषत्संपूर्णम् शुभम् ॥

अनंतरषोडशमहावाक्यस्मरणं ॥ ॐ स एतमेव पुरुषं ब्रह्म ततममपश्यदिति ऋग्वेदवाक्यं ॥ ॐ
अहं ब्रह्मास्मीति यजुर्वेदवाक्यं ॥ ॐ तत्त्वमसीति सामवेदवाक्यं ॥ ॐ तमेवैकं जानथ आत्मा
नमन्या वाचो विमुंचथ इत्यथर्वणवेदवाक्यं ॥ एवं सर्वत्र ॥ ॐ तद्योहं सोसौ योसौ सोहमि
ति ऋ० ॥ ॐ स यश्चायं पुरुषे यश्चासावादित्ये स एक इति यजु० ॐ तत्त्वमसीति साम वे० ॥
ॐ प्राणोस्मि प्रज्ञात्मा इत्यथ० ॥ ॐ प्रज्ञानं ब्रह्म इति ऋ० ॥ ॐ अहं ब्रह्मास्मीति य० ॥ ॐ
तत्त्वमसीति सा० ॥ ॐ अयमात्मा ब्रह्मेत्यथ० ॥ ॐ स एतमेव पुरुषं ब्रह्म ततममपश्यदि ऋ० ॥

ॐ एष त आत्मान्तर्याम्यमृत इति य । ॐ खं ब्रह्मेति सा । ॐ एष त आत्मा ब्रह्मेत्यथर्वणवेदवाक्यं ॥ १ ॥
स एवं विदस्माल्लोकात्प्रेत्येति चतुर्णां विदानां परोरजसे सावदो ॥ हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापि
हितं मुखं यो सावादित्ये पुरुषः सोसावहं ॥ ॐ अहं ब्रह्मास्मि । ॐ खं ब्रह्म ॥ ॐ अहं ब्रह्मास्मि
॥ ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति ॥ विमुक्तः सन् विमुक्तश्चेति ॥ अहं ब्रह्मास्मित्यनुभवं एवं वदति शिष्यः
॥ अहमेव परं ब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययं ॥ इति स्यान्निश्चितो मुक्तो बद्ध एवान्यथा भवेत्
॥ २ ॥